

Gaszó Dániel előadása (Nemzeti hovatartozás és anyaországi felelősségvállalás a 21. században) a világpolitikai rend átalakulásának tényéből indult ki. A kétpólusú világrendszer megszűnését követően sokan úgy vélték, hogy a felgyorsuló globalizációs folyamatok a nemzetállamok és a nacionalizmus korának végét eredményezik. Kérdéses azonban, hogy e folyamatok összessége egy homogén, transznacionális világot hoz-e majd létre, melyben az államhatalom és a kormányok nemzeti törekvései jelentéktelenné válnak. A tapasztalat inkább azt mutatja, hogy a nemzeti identitás és a nemzetépítés mind a mai napig az önmeghatározás és a világrend konstrukciójának alapját képezik. Ez persze nem azt jelenti, hogy a nemzeti törekvések ugyanolyan formában vannak jelen most, mint a modern nemzetállamok kialakulásának kezdeti időszakában. A nacionalizmusok – csakúgy, mint más ideológiák, populáris kultúrák és politikai hitvallások – változás alatt állnak: folyamatosan igazodnak az új társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális feltételekhez. A kérdés tehát nem az, hogy a nemzetállamok korának végét éljük-e vagy sem, hanem az, hogy a globalizáció folyamatai miként alakítják a nacionalizmus alapideáit – a nemzeti identitás, a nemzeti önrendelkezés és a nemzeti egység eszméit –, és hogy azoknak milyen hatásai vannak a nemzeti hovatartozás hétköznapi megnyilvánulásaira, valamint a kormányok nemzeti törekvéseire. E tekintetben a nemzeti kérdés, azaz a nemzet elképzelt és az állam területi határainak egybe nem eséséből fakadó problématerület, valamint az ahhoz szorosan kötődő anyaországi felelősségvállalás eszméje kulcsfontosságú. Gaszó következtetése szerint az egyre nagyobb prioritással bíró nemzetpolitikák a kormányok újfajta, 21. századi, globális méreteket öltő nemzeti törekvéseinek legszembetűnőbb megnyilvánulásai. Ezen állításához kapcsolódva előadásában az anyaországi aktivitás különböző vetületeit vizsgálta meg, különös tekintettel a kelet-közép-európai, és azon belül is a magyarországi gyakorlatokra

Karácsony András előadásában (Otthonosság és idegenség az identitásban) előzetesen hangsúlyozta, hogy Olay Csaba könyve remélhetőleg felélénkíti a kollektív identitásról szóló hazai vitákat. Az előadás annak elemzéséből indult ki, hogy a regionalitáshoz kötődő identitás a beleszületettséggel jellemezhető, míg a nemzeti identitás erre épülhet, ám ez már reflexív, azaz az egyén tudatosan rendeli magát a nemzeti identitáshoz. Ugyanakkor a könyv a narrativitás kulcsfontosságú szerepét is bemutatja az identitásképződésben és az identitások egymáshoz való viszonyának rendezésében. Az identitás feltételezi az egyén belső viszonyát valamely kollektívumhoz, ebben az esetben megszokottsággal viszonyul és a kollektívumhoz való tartozás az otthonosság érzetét kelti. Ugyanakkor előfordulhat az is, hogy kívülről, erőszakkal sorolnak be valakit egy csoportba, ami ellen – ha túl erős a kényszer – nem tud elutasítással védekezni. Ebben az esetben az idegenség jellemzi a viszonyát, mivel nem sajátja a besorolás. Az identitás, az azonosulás érzését csak kivételesen hatja át a szeretet. Az egyénnek az államhoz, vagy általánosabban: az intézményekhez fűződő viszonyát sok minden jellemezheti, de szeretetként nem írható le. De van kivétel, ilyen a hazához mint kollektívumhoz való viszony, a hazaszeretet. Ehhez hasonló, amikor egy tájhoz fűződő érzésünk a szeretet. S a táj nemcsak csupán a földrajzi környezet, hanem az ott élők, a szokásaik, épületeik, röviden: a természeti táj és az emberi élet egysége.

Hörcher Ferenc előadásában (Lokalitás és felelősség a konzervatív politikai gondolkodásban) a regionalitás és a lokalitás fogalmainak összefüggését tárta fel, Olay

Csaba könyvének a regionális identitásra vonatkozó fejezete alapján. A Hörcher által javasolt megközelítésmód arisztotelészi: az ember politikai lény, aki közösségekbe születik. Közösségeinek köre koncentrikusan tágul: a család, a falu/város, a régió, a nemzet, a kultúra/civilizáció, globális közösség. E közösségekhez fűződő közösség egyenes arányban áll a távolsággal, amely az egyént a többiektől elválasztja. A legszorosabb a lokális kötődésünk, ezt követi a regionális identitás, a nemzeti, stb... Hörcher két példát is idézett ennek a tételnek az alátámasztására. Az egyik Roger Scruton oikophili-fogalma volt, amelyet a brit filozófus legrészletesebben a magyarul is olvasható Zöld filozófia című könyvében fejtett ki. E szerint az emberi természetnek alapvető tulajdonsága egy olyan kötődés, amely ahhoz a közvetlen környezethez fűzi, amelyben felnő. A hely ilyenfajta szeretete segíti az egyén beilleszkedését abba az életvilágba, amely körülveszi, és képessé teszi nem csak a kötelességei elvégzésére, hanem szeretetkapcsolatai eredményeképp akár az önfeláldozásra is. Hörcher másik példája az itáliai városállamok fejlődése volt. Míg a közhelyes történeti rekonstrukció szerint ezeknek a kései reneszánszig van politikai jelentőségük, de legfeljebb Itália egyesítéséig. A valóság az, hogy mind a mai napig az olaszok, amikor közösségi hovatartozásukról kérdezik őket, helyi kötődéseiket tartják legmeghatározóbbnak. Az olasz közigazgatás is a helyi önkormányzatiság különböző szintjeinek tiszteletére, végső soron a szubszidiaritás elvére épül. Hörcher Ferenc előadásának utolsó utalása Kölcsey Ferenc Parainesis Kölcsey Kálmánhoz című művét idézte föl. Kölcsey a felvilágosodástól örökölt kozmopolitizmust nem megtagadva amellet érvelt, hogy az egyén figyelme valójában csak egy szűk körre tud kiterjedni, ezért kötődései is szükségszerűen szűk körre korlátozódnak.

Schwendtner Tibor előadása (Nemzeti identitás mint aktív és passzív szintézis) Olay Csaba könyvének fő tézisét vitatja, amely szerint a nemzeti tudat jellemzésekor implicit, passzív regionális identitást és explicit, aktív nemzeti identitást különböztethetünk meg. A Schwendtner által megfogalmazott kritika kiindulópontja a husserli fenomenológia tapasztalat-értelmezése, amely szerint minden tapasztalati folyamat egyaránt passzív és aktív jellegű. A husserli analízis perspektívájából állíthatjuk, hogy regionális identitás nem csupán passzív elsajátítás révén alakul ki, hanem aktív értékítéletek, reflexiók, ellentmondások felfedezése révén is. A regionális identitás sem mentes a politikai ideológiák jelenlététől, s egyáltalán nem bukolikus békesség jellemzi, hanem konfliktusok végigharcolása is hozzátartozik. Ezzel párhuzamosan a nemzeti identitás sem csak aktív jellegű, ahogy Olay állítja, hanem a passzív mozzanatok itt is konstitutívak. A modern iskolarendszer nemzeti szinten működik, és passzív értelmi rétegek, passzív genezisek tömegét eredményezi. A tömegkommunikáció, a rádió, a tv, vagy manapság az internet, más-más módon, de szintén a nemzeti tudattal kapcsolatos passzív genezisek sokaságáért felelős. A politikai-ideológiai tartalmak ezen a módon már a passzív szinten komoly befolyással rendelkeznek. A nemzeti identitás aktív, vállalásszerű mozzanatai erre a passzív szintre épülnek. Mind a regionális, mind a nemzeti identitás szinten ideológiai küzdelem zajlik, a passzív szintek meghódítása hozzátartozik a politikai küzdelemhez. Mind a regionális, mind a nemzeti identitás egyaránt passzív és aktív jellegű, mely szintek között folyamatos átjárás van, többek között az aktív ideologikus tartalmak leszivárognak a passzív szintre, s azt átformálják. Amit identitásnak szoktak nevezni, az valójában sokszor ellentétes, paradox, antinomikus viszonyulások összessége. A Selbstünk (identitásunk) viszonyként van, nem dologi természetű, de nem is narratíva egyszerűen, a történeteink maguk is viszonyulásaink és cselekedeteink utólagos értelmezéseiből állnak.

Pék László előadásának (A nemzeti identitás szűkebb és tágabb aspektusai) bevezetőjében jelezte, hogy az Olay Csaba által kifejtett téma felvidéki magyarként személyesen is mélyen érintette, hiszen számos alkalommal szembesült azzal, hogy Magyarországon szlováknak, Szlovákiában pedig magyarnak tekintik. Személyes tapasztalatára tekintettel hangsúlyozta, hogy az állampolgárság nem egyenlő a nemzeti identitással, s hogy Olay Csaba ennek tudatában könyvében jóval árnyaltabban közelíti meg az állampolgárság, a regionális és nemzeti identitás témáját. A szerző műve gondolatgazdagságán túl több szempontból is fontos, hiánypótló írás: egyrészt a nemzeti identitáshoz szűkebben és tágabban kapcsolódó – manapság igencsak átpolitizált – fogalmaknak az egyén felőli bemutatása miatt, másrészt az implicit nemzeti identitás és a regionális identitás árnyalása okán, amelyet többek között a következő Simmel idézettel támaszt alá: „Az organikus körökbe beleszületünk, a racionális köröket magunk választjuk. Az egyén ilyen körök metszéspontját alkotja, melyeknek követelményei akár konfliktusba is kerülhetnek egymással.” Harmadrészt pedig azért, mert felhívja a figyelmet arra, hogy a nemzeti identitásunk – hasonlóan a személyes identitásunkhoz – nem egy stabil, megkérdőjelezhetetlen képződmény, hanem külső és belső hatások következtében narratív módon folyamatosan alakul. A tágabb értelemben vett nemzethez kapcsolódó kötődésünk pedig nagyrészt az adottságként létező, egyénenként különböző intenzitású regionális identitásunkból fakad. Végezetül a könyv gondolati ívébe illeszkedve nem szabad figyelmen kívül hagynunk a szerző továbbgondolásra szánt politika filozófiai állásfoglalását: „A nemzet szükséges alkotóeleme egy működőképes liberális államnak, mert csak a nemzeti összetartozás képes megteremteni azt a szolidaritásbázist, melyre szükség van az egy államhoz tartozó polgárok együttműködéséhez.”

Szilágyi Péter hozzászólásában a következő összefüggésekre irányította a figyelmet: a) A nemzeti és állami identitás szintje szorosan összefügg, azonban tudományosan termékenyebb az elkülönített vizsgálatuk. Olay Csaba könyvének erénye, a fogalmi tisztázásra való törekvés, mivel az identitás terminus igen sokféle összefüggést jelölhet. A két entitás – a nemzet és az állam – között az egyik lényeges különbség, hogy a nemzet nem létezhet személyes és kollektív azonosulások nélkül, az állam esetében azonban nem ez a helyzet; nem a perspektíva más, hanem az összefüggés (vö. Kertész Imre, Eric Hobsbawm). A két entitás közötti kapcsolatban döntő elemet jelent a nacionalizmus eszmeköre. Az állam esetében az azonosulás a legitimitás (vö. Martin Kriete) közvetítésével jön létre; ebben a kontextusban maga a fogalom is később került be az államelméletbe, a szociológiából és a politikatudományból. b) A modern állam identitásával kapcsolatban amellettt érvelt, hogy minden egyedi államnak van identitása, de ezek történelmileg eltérnek egymástól, és ez magából a fogalomból következik. Az állam azonosságának elemei: alkotmányos szerkezet és identitás, itt kormányforma és államforma; nemzeti-etnikai összetevők, amit nem szabad összekeverni a domináns nemzeti identitással; vallási szerkezet; térbeli szerkezet. Az államidentitás leírásának kiindulópontja lehet az egyes államok történelmi pályafutásának a bemutatása (vö. „államéletrajzok”: Szekfű Gyula, Ferdinand Braudel), de akkor az állami és nem állami különbsége odavész.

A könyv szerzője, Olay Csaba, megköszönte könyvének méltatását, és a következő vitapontokra összpontosítva reflektált az előadásokban felvetett problémákra. Cs. Kiss Lajos hiányolta a diskurzus fogalmát, valamint kiemelte a nemzeti identitás elkerülhetetlenül politikai jellegét. Olay kifejtette, hogy az értelmezői közösség fogalma magában foglalja a diskurzus szempontját, továbbá könyve célját a nemzeti identitás fenomenológiai leírásában jelölte meg, mely az egyén perspektívájából történik, s nem feltétlenül politikai jellegű. Ugyanez válaszolja meg a szerző szerint Gázsó Dániel felvetését, aki a nemzeti identitás és etnicitás állami és politikai tényezők általi meghatározását vetette fel a diaszpórapolitikai áttekintésében. Karácsony András kérdésére, vajon egymásba ágyazható-e regionális és nemzeti identitás, Olay elmondta, hogy a regionális identitás független lehet a nemzeti identitástól, mely utóbbi az egyén számára közömbösnek bizonyulhat, és a kettő viszonyát dinamikusnak kell tekintenünk. Hörcher Ferenc a lokalitás fogalmát állította szembe a regionális identitással, s aláhúzta előbbi jelentőségét egy konzervatív megközelítés számára, összekapcsolva azt Roger Scruton oikophilia koncepciójával. Olay szerint a regionális identitás előnye a lokalitással szemben, hogy képes lefedni az egyén szocializációjába beépülő töréseket. Schwendtner Tibor egyrészt bírálta a regionális identitás passzív és a nemzeti identitás aktív jellegét, másrészt vitatta a szocializációs folyamat egységességét, aláhúzva a konfliktusok széles körű jelenlétét mindkét vonatkozásban. A szerző elmondta, hogy a regionális identitás adottság jellegét kívánta állítani, szemben a nemzeti identitás distanciáltabb jellegével. A konfliktusok meglétét pedig nem kívánta tagadni, mivel hangsúlyozta az identitásképződés dinamikus jellegét. Kiemelte viszont, hogy az elsődleges szocializációnak valamilyen szintű egységességet kell tulajdonítanunk. Végül Pék László kérdésére, miért problematikus a nemzeti identitás politikai kisajátítása, Olay elmondta, hogy ez háttérbe szorítja az értelmezői közösség egyes részeinek interpretációs javaslatát, s ezzel torzítja a nemzeti közösség önértelmezését.

Kaiser Tamás megköszönte a résztvevőknek a hosszú, de az ellentétes álláspontok egymának feszülését, a lankadatlan vitázó kedvet tekintve felettébb izgalmas, vitathatatlanul eredményes véleménycserét, jelezve, hogy a nemzeti és az állami identitások egymástól elválaszthatatlanok, és lezárta a konferenciát.